

# Deselectie en de functie van het boek in een digitale omgeving

Een studiemiddag voor functionarissen in Nederlandse bewaarbibliotheken, georganiseerd door de Beheerscommissie CvC onder auspiciën van de Stuurgroep CvC.

Op 29 februari 2000 organiseerde de beheerscommissie CvC (Coördinatie van de Collectievorming) van het samenwerkingsverband van Universiteitsbibliotheken, Koninklijke Bibliotheek en KNAW/NIWI (UKB) een studiemiddag in de aula van de KB, onder de titel 'Deselectie en de functie van het boek in een digitale omgeving'. De middag bestond uit een gedeelte met drie achtergrondlezingen (beleidsmatig) en een gedeelte met drie verslagen uit de praktijk. Marianne Pothoven zat de bijeenkomst voor, die met ongeveer 120 deelnemers goed bezocht was. Paul Gerretsen leidde de forumdiscussie aan het eind van de dag. Van vijf lezingen op deze middag vindt u hier beknopte samenvattingen, de beleidsmatige lezing van Hub. Laeven is uitvoerig samengevat.

- Deselectie op de beleidsagenda? - Hub. Laeven, Bibliothecaris Katholieke Universiteit Nijmegen
- Roetpasta op een prakje dode bomen: het boek als bijproduct - Cees Klapwijk, projectleider Digitale Bibliotheek Nederlandse Letteren, Leiden
- Grenzen aan de groei - Antoinette Visser, Hoofd Cultuurbeheer en Passieve Conservering, Instituut Collectie Nederland, Amsterdam
- Sanering in de Bibliotheek Rotterdam, een praktijkverslag - Christa Huis in 't Veld-van der Heijden, projectleider sanering, Bibliotheek Rotterdam
- Deselectie als project, deselectie als proces - Ewa Zakrzewska, beleidsmedewerker Bibliotheek Universiteit van Amsterdam, projectleider deselectie Faculteit der Geesteswetenschappen / Universiteitsbibliotheek
- Waar blijven al die boeken? - Hans van der Hoeven, coördinator geschenken, Koninklijke Bibliotheek

Koninklijke Bibliotheek - *Nationale bibliotheek van Nederland*

## Deselectie op de beleidsagenda?

**Hub. Laeven, Bibliothecaris Katholieke Universiteit Nijmegen.**

### I. Hors d'oeuvres

Sinds gebruikersgerichtheid en access centraal staan in de bibliotheekwereld, worden de nadelen van de instandhouding van klassieke collecties steeds breder uitgemeten. Bijvoorbeeld: ze vormen een obstakel voor het tempo van de ontwikkeling van de virtuele bibliotheek, adequate preservatie en conservering zijn onbetaalbaar, de gebruiksintensiteit van wetenschappelijke literatuur rechtvaardigt niet de instandhouding in veelvoud van grote collecties ouder materiaal, die bovendien door de elektronische conversie- en distributiemogelijkheden overbodig wordt.

### II. Appreciatie

Tot voor kort was deselectie taboe in de wetenschappelijke bibliotheken. Men sprak van wieden of afschrijven, maar niet van verwijderen. Als redenen kunnen worden genoemd: de wetenschappelijke bibliotheek is van oudsher een bewaarbibliotheek, met erfgoedfunctie. De wetenschappelijke omgeving waarbinnen de WB functioneert, wordt gevormd door de auteurs van de publicaties die de bibliotheek bewaart. Vernietiging van dergelijke publicaties door bibliothecarissen vormt daarom een bedreiging voor deze auteurs. Voor bibliotheken is bovendien omvang gelijk aan status, prestige wordt afgeleid van het aantal banden in de collectie. Het streven van WB's om algemene bewaarbibliotheek te zijn leidt tot onvolledigheid, lacunes en ongerechtvaardigde

verwachtingen bij de gebruikers. Bovendien zijn de beheerskosten daardoor erg hoog, zeker boven de 60% van de totale uitgaven.

### **III. Veranderingen met consequenties**

Een aantal veranderingen in de bibliotheekwereld leidt tot meer selectieve verwerving en deselectie van materiaal uit de collectie. De belangrijkste:

- Het gebruik wordt steeds meer maat voor de aanschaf.
- De druk op de beheerskosten is sterk toegenomen, als gevolg van de ontwikkeling van de ICT-infrastructuur. Behoeftte aan digitale 'content' tegen aanzienlijke meerkosten neemt toe. De toegenomen complexiteit en diversificatie van het informatie-aanbod vereist meer instructie, voorlichting en PR. Verkorting van de studieduur vraagt om actieve ondersteuning van het onderwijs. Door de snel veranderende informatie-omgeving neemt de scholingsbehoefte onder het personeel sterk toe. En tenslotte worden bibliotheken geconfronteerd met een nieuw probleem door de decentralisatie van de huisvestingslasten. Door de stijgende kosten dient de aanschaf- en bewaarkeuze duidelijker te worden gerechtvaardigd.
- De verbetering van de landelijke informatie- en infrastructuur en IBL maken het leunen op collecties elders makkelijker.
- De ontwikkeling van virtuele bibliotheken vermindert de noodzaak alle materiaal in de collectie te hebben (access versus collection).
- Taakverdelingsoperaties, convenanten over leerstoelverdeling, concentratie van onderwijs en onderzoek worden gevolgd door soortgelijke bewegingen in de collectie-opbouw.

### **IV. Intensivering van gebruik**

We moeten ons sterk afvragen, of de omvang van de collecties wel zo belangrijk is, als altijd is gedacht. Moest de omvang niet eerder het gebrek aan keuzes maskeren? Als de ontwikkeling in het gebruik bij de KUN in de afgelopen 20 jaar afgezet wordt tegen die in de aanschaf, dan blijkt dat de aanschaf met meer dan 50% is afgenomen, terwijl het gebruik ongeveer is verdubbeld.

### **V. Oorzaken van de intensivering van het gebruik**

De volgende ontwikkelingen zijn van belang:

- Verbetering van het collectiemanagement, door enerzijds invoering van collectievormingsprofielen (die de kwaliteit van de collectie verbeteren) en anderzijds samenwerking met andere instellingen (die een breder spectrum aan beschikbare literatuur oplevert, en ook groepen intensieve gebruikers). Grotere betrokkenheid van gebruikers bij de selectie laat de aanschaf beter aansluiten bij gebruikersbehoeften.
- Toegankelijkheid van de collecties is verbeterd door retroconversie van de catalogi, gedigitaliseerde bibliografieën, toenemende zoekmogelijkheden op full-text-bestanden, hyperlinking, en door het plaatsen van aanzienlijk delen van de collectie in open opstelling.
- Kwaliteit van documentlevering heeft forse impuls gekregen door de leverings- en termijn garanties van het Rapdoc-model, en de ontwikkeling van het eindgebruikers-IBL. Ook de beschikbaarstelling van artikelbeschrijvingen en abstracts heeft het IBL veel aantrekkelijker gemaakt.
- Voorlichting en instructie aan gebruikers zijn uitgebreid en methodologisch verbeterd.
- Het personeelsbeleid is gericht op versterking van klantgerichtheid, kundigheid en kwaliteit.

### **VI. Deselectie: doelstellingen en vormen**

Belangrijkste doel: reductie van de beheerskosten zonder aantasting van de informatieve kwaliteit van de collectie. Deselectie kan het hele veld van aanschaf tot verwijdering bestrijken. Varianten zijn:

- Niet (meer) kopen of voortzetten. (Bijvoorbeeld na taakverdelings- en concentratie-operaties)

- Niet (meer) als schenking of ruilobject aannemen.
- Het tegengaan van dubbelaanschaf (niet meer dan één abonnement op een tijdschrift).
- Lokaal ontdebellen (slechts één exemplaar van een teksteditie per instelling).
- Bovenlokaal ontdebellen (landelijke aanwezigheid accepteren als criterium voor de aanschaf van tijdschriften).
- Afschrijven en overdragen (bijvoorbeeld: kranten naar de KB).
- Afschrijven en verwijderen.

Conversie van papieren drager naar microfilm of digitale versie zou ook in dit rijtje passen, maar gebeurt meestal om andere redenen.

Impliciet leidt deselectie tot flankerend beleid: aanscherping van de selectiecriteria, resource sharing, optimalisering van de ontsluiting, laagdrempeligheid van IBL, optimalisering van de documentlevering en intensivering van instructie en voorlichting.

## VII. Beleidsontwikkeling

- Algemeen - Gezonde bedrijfsvoeringsprincipes moeten het winnen van taboes. Selectie moet verankerd zijn in het beleid, gedragen door collectieprofielen met prioriteitsstelling. Functionaliteit en informatieve meerwaarde moeten voor de bibliotheek belangrijker zijn dan status op basis van collectieomvang. Streven naar kwalitatief hoogstaand selectief assortiment moet overhand krijgen boven universele collectie. Iedere instelling moet proberen beleidsmatige kaders te formuleren voor de bijdrage aan de erfgoedfunctie in relatie tot gebruiksgerichtheid. Opereren binnen financiële en ruimtelijke randvoorwaarden moet prevaleren boven autonome groei.
- Lokale beleidsontwikkeling - Naast de onder 'Algemeen' genoemde issues kan beantwoording van de volgende vragen een bijdrage leveren aan de lokale beleidsontwikkeling: Wat willen wij niet verwerven? Wat willen wij tijdelijk verwerven, gevolgd door deselectie? In hoeverre is het nodig retrospectieve deselectie toe te passen? De antwoorden op deze vragen komen in het collectievormingsprofiel. In hoeverre kunnen we onze lokale voorziening karakteriseren als deel van de WB Nederland? Tot welke afspraken met andere instellingen zou dit moeten leiden? Wat zijn de consequenties daarvan voor de lokale autonomie?
- Landelijke beleidsontwikkeling - De belangrijkste vraag hierbij is die naar de bestuurlijke en praktische bereidheid om het concept van de WB Nederland centraal te stellen. Belangrijke onderwerpen voor een 'Masterplan voor de 21e eeuw' :
  - a Taakverdeling in de collectievorming (vergelijk aanpak Geesteswetenschappen).
  - b Landelijk licentiebeleid: niet het aanbod moet beslissend zijn, maar de behoeften van de gebruikers.
  - c Distributie van de bewaarfunctie: kunnen we komen tot een gedistribueerd model t.a.v. de bewaarfunctie, met het principe van wederkerigheid als uitgangspunt?
  - d Distributie van hostfuncties.
  - e Laagdrempelig IBL, om het aantrekkelijk te houden voor de gebruikers.
  - f Landelijke conserveringsprogramma's waarbij prioritering, taakverdeling en financiering belangrijkste punten van overleg zijn.
  - g Structurering van hoogwaardige ontsluiting, met duidelijkheid over te hanteren standaarden, taakverdeling bij de specialistische ontsluiting.
  - h Aanvullende financiering, waarvoor een geprogrammeerde vormgeving van de WB Nederland de beste kansen biedt.
- De organisatie van de landelijke beleidsontwikkeling vindt plaats onder auspiciën van IWI, dat de kaders van het masterplan vaststelt en zorgt voor aanvullende financiering, waarbij het masterplan wordt opgesteld door IWI, Pica en UKB.

## **Roetpasta op een prakje dode bomen: het boek als bijproduct**

**Cees Klapwijk, projectleider Digitale Bibliotheek Nederlandse Letteren, Leiden.**

Bij een groeiende digitale bibliotheek past een krimpende bewaarbibliotheek. Wetenschappers publiceren steeds meer elektronisch, via wereldwijd georganiseerde kennisdomeinen. Wetenschappelijke tijdschriften krijgen hierdoor veel meer een archieffunctie. Ook de gedrukte monografie wordt bedreigd in haar bestaan: als de digitale versie op een server staat, kan men die elektronisch opvragen via pc of mobiele telefoon, of laten drukken op verzoek (publishing on demand). Wie heeft het gedrukte boek dan nog nodig? Naarmate er meer elektronisch beschikbaar komt, zal de balans doorslaan van klassieke bibliotheek naar digitale bibliotheek. De klassieke bibliotheek gaat lijden aan functieverlies: wie komt er nog naar toe, als alles digitaal is? Het enig nodige aan gedrukt materiaal is een depot-opslag van één exemplaar per titel. De rol van zowel de bibliotheken als de wetenschappelijke uitgeverijen lijkt te verdwijnen: wetenschappers produceren rechtstreeks informatie voor wetenschappers. Niet de bibliotheek, maar het netwerk is de primaire informatiebron. Internet raakt verkaveld naar kennisdomeinen die functioneren als primaire informatiebron en discussieplatform. Er gaat wereldwijd geïnvesteerd worden in 'content', waardoor steeds meer betrouwbare literatuur digitaal ter beschikking komt. Eén van de vormen om 'content' te leveren is de 'Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren' die zich uitsluitend bezighoudt met werken in de Nederlandse taal.

Koninklijke Bibliotheek - *Nationale bibliotheek van Nederland*

## **Grenzen aan de groei**

**Antoinette Visser, Hoofd Cultuurbeheer en Passieve Conservering, Instituut Collectie Nederland, Amsterdam.**

De museale wereld zit erg vast aan 'materie'. Liefhebbers verzamelen voorwerpen, stallen die uit in musea, en daar komen weer andere liefhebbers ze bekijken. En hoewel voorwerpen vergaan, komt er steeds nieuw erfgoed bij - collecties van de 20e eeuw, collecties van nieuwe Nederlanders. Er zijn grenzen aan de groei van museumdepots, maar het is ook erg moeilijk om voorwerpen af te stoten. Collecties kosten veel geld - alleen al het in bezit hebben van een voorwerp kost geld, al was het maar voor verantwoorde opslag en restauratie. Het niet saneren van collecties leidt tot liefdevolle verwaarlozing. 'Ontzamelen' (het woord voor deselectie in de museumwereld) gebeurt in stilte; zodra ruil of verkoop in het nieuws komt, wordt er geëmotioneerd gereageerd. Het ICN (Instituut Collectie Nederland) had de opdracht een concept-protocol voor ontzamelen te ontwikkelen: hoe doe je het, en hoe doe je het fatsoenlijk? Voor ontzamelen moest eerst een draagvlak gecreëerd worden. Op 29 en 30 november 1999 werd daartoe het congres 'Grenzen aan de groei' gehouden, waar de discussie zeer breed gevoerd werd. De leidraad (methode voor bulkselectie) is te vinden op de website van het [ICN](#).

Koninklijke Bibliotheek - *Nationale bibliotheek van Nederland*

## **Sanering in de Bibliotheek Rotterdam, een praktijkverslag**

**Christa Huis in 't Veld-van der Heijden, projectleider sanering, Bibliotheek Rotterdam.**

De Bibliotheek Rotterdam is al enige jaren op grote schaal bezig met saneren, zowel in de open opstelling als in de magazijnen. De aanleiding hiervoor was een mengeling van beleidsmatige veranderingen en praktische problemen. De bibliotheek heeft geen WSF-functie meer, dus worden er geen wetenschappelijke en specialistische materialen meer aangeschaft. Bovendien was de visie op het collectiebeleid veranderd: van collectiegericht naar informatie- en klantgericht. Daarnaast bestond inmiddels de mogelijkheid de eigen collectie te vergelijken met collecties elders, o.a. door de NCC. De kasten waren overvol, er was grote behoefte aan opslagruimte. Bovendien bleek er veel niet gebruikt, verouderd en versleten materiaal op de planken te staan. In de magazijnen heersten gebrekkige bewaaromstandigheden, en bovendien werd het gebouw heringericht. In 1995 werden daarom bewaarcriteria opgesteld, waarna begonnen werd met saneren. De twee belangrijkste criteria om materiaal te bewaren vormden: de vraag van de klant en de bruikbaarheid van de informatie. Om de kwaliteit van het saneren zoveel mogelijk te waarborgen, is het volgende vastgesteld:

- De selecteur/collectievormer neemt de bewaarbeslissing
- Deskundigheid, kennis van de collectie en het gebruik ervan plus de criteria worden toegepast
- Grondige inventarisatie van eigen bezit en aanwezigheid elders
- Wat niet bewaard wordt, wordt op verantwoorde wijze afgestoten. Hiervoor zijn regels opgesteld.

Eerst zijn de magazijnen opgeruimd, waarbij veel materiaal is afgestoten naar andere instellingen in Rotterdam of elders, of voor een klein bedrag is verkocht aan het publiek. Ook kwamen de verborgen schatten aan het licht, die nu in vitrines in de publieksruimten getoond worden. Op dit moment is het de beurt aan de collecties in open opstelling. Het resultaat zal een bibliotheek zijn, waarin de collecties meer zijn afgestemd op de gebruikers. Wat bewaard wordt, wordt ontsloten, en wat niet bewaard wordt, wordt uit de catalogi verwijderd. Bovendien komt er ruimte in de magazijnen om de bewaarcollectie uit te breiden.

Koninklijke Bibliotheek - *Nationale bibliotheek van Nederland*

## **Deselectie als project, deselectie als proces**

**Ewa Zakrzewska, beleidsmedewerker Bibliotheek Universiteit van Amsterdam, projectleider deselectie Faculteit der Geesteswetenschappen / Universiteitsbibliotheek.**

In de komende tien jaar zullen de bibliotheekvoorzieningen aan de Universiteit van Amsterdam gecentraliseerd worden in vier grote vestigingen. Eén daarvan zal de Bibliotheek Geesteswetenschappen zijn, waarvan het materiaal nu verspreid is over de magazijnen van de UB en 30 afzonderlijke instituutbibliotheken. In twee jaar tijd (1999-2000) moeten er op zes locaties 146.000 banden uit de open opstelling in de magazijnen geplaatst worden.

Een dergelijk project heeft op vrijwel alle geledingen van de bestaande organisatie invloed, zelfs, of misschien wel juist als er ook een apart projectteam is ingericht. Want hoewel het uitvoerende werk door werkstudenten wordt verricht, zijn vakreferenten (deselectie) en lokale coördinatoren (verbindingspersonen tussen de backoffice en de projectmedewerkers) zeer direct bij het werk betrokken. Daarnaast verlenen, al dan niet zijdelings, de afdelingen automatisering, catalogisering, retro-invoer, ZKW, lenersdiensten, financiën, P&O en natuurlijk Communicatie

hun medewerking. In totaal zijn zo'n honderd mensen bij de deselectie-operatie betrokken. Aangezien er op deze manier mensen zijn die rechtstreeks onder de projectleider vallen, anderen die rechtstreeks onder hun afdelingshoofden vallen, en mensen die 'twee heren dienen' (de lokale coördinatoren) levert een dergelijk groot project spanningen op die vaak alleen met veel overleg kunnen worden opgelost. Het kenmerkende probleem is het verschil tussen de taakcultuur van de projectorganisatie (er is één doel: het materiaal op tijd en soms al improviserend verwerken) en de rolcultuur van de bibliotheekorganisatie (de vergevorderde specialisatie zo goed mogelijk beoefenen in een continu proces waarin voor deadlines geen plaats is). Het paradoxale is, dat de confrontatie met een andere bedrijfscultuur die voor sommigen stress en verwarring oplevert, aan anderen de mogelijkheden biedt om verborgen talenten te ontplooien. Hierdoor functioneert het deselectieproject als een spiegel voor de hele bibliotheekorganisatie.

Koninklijke Bibliotheek - *Nationale bibliotheek van Nederland*

[Coördinatie van de collectievorming](#) > [Studiedagen](#) > [Deselectie en de functie van het boek in een digitale omgeving](#)

## Waar blijven al die boeken?

### Hans van der Hoeven, coördinator geschenken, Koninklijke Bibliotheek.

In het afgelopen decennium zijn veel bibliotheken gesaneerd, bijvoorbeeld van verschillende ministeries. Na afronding van het deselectieproces blijft er een verzameling boeken over. Die kun je weggooien, (proberen te) verkopen, of aan de Koninklijke Bibliotheek proberen over te doen. In veel gevallen fungeert de KB als 'last resort' voor partijen boeken die nergens anders zijn onder te brengen. Aangezien de KB 'Nederlandse cultuur en nationaal erfgoed' als basis van haar collectiepolitiek heeft, worden die partijen ook serieus bekeken, maar in de praktijk zijn er grenzen aan de groei. Criteria waar rekening mee wordt gehouden zijn o.a. de vraag of van een publicatie elders in Nederland reeds exemplaren worden bewaard, de fysieke toestand van publicaties, de verwerkingscapaciteit en de groeiomogelijkheden van de KB-collectie, en de vraag in hoeverre publicaties binnen het collectieprofiel passen. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen de wetenschappelijke collectie en het Depot: ouder Nederlands materiaal kan als onderdeel van het 'retro'-depot worden opgenomen, buitenlands materiaal eventueel in de wetenschappelijke collectie. Na dit proces blijven er nog veel boeken over die niet in aanmerking komen voor opname in de KB, en uiteindelijk vernietigd zullen worden.

Koninklijke Bibliotheek - *Nationale bibliotheek van Nederland*

[Coördinatie van de collectievorming](#) > [Studiedagen](#) > [Deselectie en de functie van het boek in een digitale omgeving](#)

## Personalia

**Dr A.H. (Hub.) Laeven** is directeur van de Bibliotheek van de Katholieke Universiteit Nijmegen sinds 1996. Daarvoor was hij vanaf 1975 in diverse functies werkzaam in het wetenschappelijk bibliotheekwezen, onder meer als onderbibliothecaris van de UBN van 1986-1996.

**Cees Klapwijk** is als algemeen projectleider gedetacheerd bij de Stichting Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL), vanuit de Bibliotheek Universiteit Leiden, waar hij sinds 1980 werkzaam is geweest in diverse functies.

**Drs Antoinette Visser** is hoofd van de afdeling Cultuurbeheer en Passieve Conservering van het Instituut Collectie Nederland (ICN). Daarvoor was zij werkzaam in het Rijksmuseum en het Frans Halsmuseum.

**Christa Huis in 't Veld-van der Heijden** is senior informatiebemiddelaar en projectleider Sanering in de Bibliotheek Rotterdam, waar zij sinds 1983 werkt.

**Dr Ewa D. Zakrzewska**, beleidsmedewerker directie van de Bibliotheek Universiteit van Amsterdam, is projectleider deselectie Faculteit der Geesteswetenschappen/Universiteitsbibliotheek, en secretaris van de Stuurgroep Herschikking en Ontsluiting van de Collecties.

**Dr H. (Hans) van der Hoeven** werkt bij de afdeling Vakbeheer van de Koninklijke Bibliotheek. Hij is verantwoordelijk voor de aanschaf op enkele vakgebieden. Tevens houdt hij zich als coördinator geschenken bezig met geschenken en grotere partijen boeken die aan de KB worden aangeboden.

Koninklijke Bibliotheek - *Nationale bibliotheek van Nederland*